

Потпуковник **ЖИКО ВУЧИЋ**

СНАБДЕВАЊЕ ПАРТИЗАНСКИХ ЈЕДИНИЦА У НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ

У току Народноослободилачког рата партизанске јединице су редовно дејствовале у условима сталног окружења, било услед активног дејства непријатеља, било због тога што су се у њиховој непосредној близини налазили многобројни непријатељски гарнизони. Оне су се наслањале и на слободну територију, већег или мањег пространства, сиромашну или богату, насељену оданим или непријатељски расположеним становништвом, итд. Међутим, у оним случајевима када су дејствовале у непријатељској позадини оне често нису могле да остваре неку приснију сарадњу чак ни међу собом, а камоли са јединицама сопствене регуларне армије или Савезницима, иако им је та сарадња била потребна ради решавања питања која су била од интереса за њихов живот и борбу. Другим речима, то значи да су партизанске јединице, силом прилика, већином биле препуштене саме себи и да су самостално решавале најразноврсније задатке у складу са општом идејом борбе против окупатора и његових помагача. У циљу што успешнијег извршења својих борбених задатака оне су испуљавале непрекидну активност, користиле све форме маневра, избегавале круте фронтове, и дејством ноћу и при неповољним атмосферским приликама постигале честа изненађења и наносиле осетне губитке непријатељу. Оне су свој начин живота и борбена дејства прилагођавале најразноврснијим земљишним условима (испресецано, беспутно или са слабо развијеном путном мрежом, пошумљено, слабо насељено или потпуно ненасељено, сиромашно у месним средствима, итд.). Због тога је природно да су такви специфични услови утицали и на организацију и рад њихове позадине.

У сваком месту ослобођене територије, а готово и у свим местима окупираног дела наше земље, постојали су органи наше борбе, који су, поред осталог, имали задатак да се старају о снабдевању и збрињавању партизанских јединица. На пример, Београд је, као окупирани град, улазио у позадину немачких оружаних снага, али је једновремено био и део позадине партизанских јединица, јер им је слао људство, разна материјална средства, итд. Срем је био важан извор снабдевања непријатељских снага, али је исто тако играо врло важну улогу и у снабдевању партизанских јединица. Или, на пример, познато је да су словеначки партизани тајно збрињавали своје тешке рањенике у болницама окупиране Љубљане, итд. Значи, да је позадина непријатеља (окупатора) била једним делом и позадина партизанских јединица, али је ту улогу могла вршити само онда када је била нарочито организована (тј. у смислу помоћи партизанским јединицама). Ако се има у виду рад савезничких болница у Италији око збрињавања наших тешких рањеника и њихова помоћ у материјално-техничким средствима, онда се може рећи да су позадину партизанских јединица у ширем смислу чиниле и савезничке земље. Из овога би се могао извести закључак да је позадина партизанских јединица била тамо где је постојао организован рад око обезбеђења њиховог снабдевања и збрињавања, без обзира да ли се тај рад одвијао на окупираном или слободном делу наше земље или у савезничким земљама.

Величина позадине партизанских јединица и њена организација зависили су у првом реду од политичке свести народа догичног краја, а затим од организационих, политичких и других мера које су предузимане у циљу обезбеђења партизанске борбе. Супротно раду окупатора и домаћих непријатеља, који су држали и искоришћавали окупирану територију присилним мерама, партизанске јединице су се у свом раду ослањале искључиво на добровољни систем, узајамну сарадњу и подршку месног становништва.

У почетку Народноослободилачког рата прве партизанске јединице нису имале своју организациону потпуно оформљену позадину. Оне су тада биле бројно мале и углавном су дејствовале у местима (и околини) из којих су били и њихови борци и која су их снабдевала храном, одећом, обућом и другим потребама, а у извесној мери и санитарски збрињавала (јер су се болесни и рањени борци лечили код својих кућа, само ако је то ситуација дозвољавала). Иако овакав начин снабдевања и збрињавања партизанских јединица није захтевао да се у њиховом оквиру формира неки стални снабдевачки апарат, затим санитарске установе, а често ни транспортне јединице, ипак је постојала потреба за интендантом (економом), као општим снабдевачем, и лекаром односно болничаром. Међутим, када су се од првих партизанских одреда почеле стварати јаче партизанске јединице (батаљони, одреди и бригаде), које више нису биле везане само за одређен „свој“ крај, већ су дејствовале тамо где је према ситуацији било потребно, појавила се потреба да се у њиховом саставу оформе и такви позадински делови који ће бити способни да их потпуно снабдевају и збрињавају, без обзира где ће и под каквим условима дејствовати. Другим речима, морало се приступити организовању позадине која се састојала из позадинских управних органа, позадинских јединица и установа, материјалних резерви и, у извесном смислу, из рејона дејства.

Позадински управни органи — интендант, као општи снабдевач (или уз њега посебно лице за организацију снабдевања артиљеријско-техничким средствима), и референт санитета — најчешће су организовали непосредно и самостално снабдевање и збрињавање својих јединица. С обзиром да је борба била углавном средство за остварење снабдевања ових јединица, јер без борбе често није могло бити ни трофејних ни нових месних средстава, и пошто је набавка и коришћење месних средстава претстављало веома значајно политичко питање, било је неопходно да се обезбеди стална сарадња позадинских управних органа са командантом и политичким комесаром јединице. С друге стране, позадински органи решавали су сва питања снабдевања и збрињавања углавном у сарадњи са месним (територијалним) органима борбе (преко партизанских организација, организација Народног фронта, месних органа власти, итд.). Ова сарадња била је нужна због тога што су ти органи најбоље познавали потребе и могућности месног становништва — о чему су и позадински управни органи морали да воде рачуна при решавању питања снабдевања и збрињавања — јер се без правилног односа према месном становништву (који се изражавао кроз оружану борбу партизанских јединица, кроз политичко деловање, разне захтеве, стручну и материјалну помоћ, итд.) не би могла остварити свестрана подршка месног становништва, нити би партизанске јединице могле опстати.

Организација снабдевања и збрињавања зависила је не само од карактера борбених задатака, тј. од тога да ли су ти задаци изискивали већу или мању количину материјалних средстава, већ и од карактера саме територије на којој су дејства извођена. Тако, например, док је Трећа војвођанска бригада дејствовала на планини Мајевици, која је била релативно богата у месним средствима и у којој су се налазиле 1—2 партизанске болнице, организација снабдевања и збрињавања није претстављала неке веће тешкоће, а када је добила задатак да дејствује на планини Требави, која је релативно оскудна у месним средствима и на којој није било партизанских болница, позадински органи бригаде били су принуђени да још пре поласка са Мајевице потпуно снабду и збрину своје јединице (сви рањеници бригаде који су били неспособни за покрет остали су у болницама на Мајевици). И обратно, по повратку са Требаве на Мајевицу, бригада је носила са собом само онолико средстава за исхрану колико

је било потребно за извршење марша и мању резерву, али је морала носити све своје рањенике и болеснике.

Рад позадинских органа извесне партизанске јединице често је зависио и од стања суседних партизанских јединица које би дејствовале у сиромашном крају, јер су били дужни да им помогну у снабдевању, као што су, на пример, позадински органи Прве војвођанске бригаде, која је оперисала у богатој долини Спрече, помагали снабдевање јединица Друге и Треће војвођанске бригаде у сиромашном Бирчу. Исто тако, позадински органи оних партизанских јединица које су дејствовале у оперативној дубини непријатеља водили су рачуна о снабдевању и збрињавању јединица регуларне армије, нарочито у погледу припреме сточне хране и другог кабастог материјала, чији је пренос претстављао велику тешкоћу.

Снабдевање и збрињавање партизанских бригада (одреда) у току Народноослободилачког рата вршиле су бригадне (одредне) интендантуре, војне коморе и амбуланте (код батаљона биле су сличне јединице и установе, само слабијег састава), које су располагале потребним људством, резервама средстава потребних за живот и борбу, радионицама и транспортом. При томе се људство радионица и транспорта користило и за рад у кухињама, за прикупљање месних средстава, за непосредно борбено обезбеђење, итд., пошто није било строге поделе рада, већ се тежило да се са што мање људства подмире све потребе. Иако је транспорт најчешће био товарни (пошто је тај начин био најпогоднији за кретање по разноврсном земљишту), ипак су коришћена и друга транспортна средства (заробљена или из месних извора), када су то дозвољавали земљишни услови и борбена ситуација. Ови позадински делови нису били гломазни, већ лако покретљиви и релативно мали, тако да нису спутавали маневарску способност партизанских јединица, али су, с друге стране, били довољно велики да им обезбеде самосталност у дејству.

Поред позадинских јединица и установа које су се налазиле у органском саставу партизанских јединица, у појединим рејонима слободне или окупиране територије постојале су и територијалне партизанске болнице, радионице и припремљена складишта, с тим што су те установе стајале на потпуном располагању партизанским јединицама, за разлику од месних — цивилних болница, радионица, итд., које су коришћене само према потреби. Тако су се у Источној Босни, у с. Сребренику и Трнави неко време 1943 и 1944 године налазиле партизанске болнице за тешке рањенике и болеснике, које су ове јединице широко користиле, штитиле од непријатељског дејства и према потреби премештале у сигурније рејоне. Било је случајева да су ове болнице тајно функционисале и онда када је непријатељ овладао територијом њиховог распореда.

Распоред позадинских јединица и установа за време борбе, поред осталог, зависио је од карактера саме борбе и даљих покрета јединице. Позадинске јединице и установе су се најчешће кретале иза борбених делова. Оне су понекад задржаване у рејону у коме се јединица налазила пре изласка на положај, или су премештане у неки други рејон који је био предвиђен за прикупљање целе јединице по извршеном задатку, с тим што су борачким јединицама преходно придавани мањи позадински делови у циљу указивања медицинске помоћи и материјално-техничког обезбеђења борбе. У нападу на Орашје, крајем 1943 године, позадински делови Треће војвођанске бригаде (сем бригадног превијалишта и мањег дела борбено-техничких средстава), налазили су се на око 25 км позади борбених делова, а бригадно превијалиште (оперативни део бригадне амбуланте) и мањи део борбено-техничких средстава бригадне бојне коморе били су уз борбене делове бригаде. Овакав распоред позадинских јединица и установа био је правиан, јер је напад био краткотрајан, а борбена ситуација омогућавала је не само сигуран распоред главног позадинског дела на таквој удаљености, већ и прикупљање борбених делова бригаде (батаљона са својим позадинским јединицама) после извршеног задатка. У нападу на Илинчицу код Тузле, у јануару 1944 године, бригадно превијалиште 19 бирчанске бригаде било је распоређено у Парселу — 2 км од полазног положаја, а остали њени позадински делови у рејону путева (к 235) — 4 км од

полазног положаја. Разуме се да је такво издвајање позадинских делова, у вези са условима под којима су дејствовале партизанске јединице, често наметало потребу да се предузима специјално борбено обезбеђење тих делова.

Пошто месна и трофејна средства (која су уствари сачињавала основне изворе снабдевања партизанских јединица) нису била стална и сигурна (због оскудице месних средстава, сиромаштва терена и услова непријатељског окружења и сталних сопствених покрета — што је често пута онемогућавало уредан дотур) било је потребно да и партизанске јединице располажу извесним резервама материјалних средстава, чија је количина зависила од задатка јединице, трофеја (плена), могућности дотура, преносних средстава и богатства рејона у коме су јединице дејствовале, као и рејона на коме ће дејствовати.

Као што је већ изнето, један од циљева скоро сваке партизанске борбе био је да се тим путем дође првенствено до оружја и муниције, а затим и до других материјалних средстава. Због тога су јединице често мењале рејоне свога дејства чак и онда када их на то нису присиљавали услови борбене ситуације, само да би обезбедиле своје материјално снабдевање. Колико су рејони дејства наших јединица били значајни у том погледу може се видети из следећих речи друга Тита:

... „за нашу Народноослободилачку војску од првостепене је важности економско стање народа на оном простору где се воде операције. Ми у дубокој позадини немамо магацина са храном и фабрика за прераду хране као што то има непријатељ, и зато смо често присиљени да стварамо своје стратешке планове првенствено узимајући у обзир тај фактор. Друго, ми немамо фабрика оружја и муниције и зато смо често присиљени да удешавамо своју оперативну тактику у вези са тим фактором било да се бране или не бране неки положаји или територија већ према томе колико има муниције, или да се нападне неко место или град без неке стратешке важности за нас, само да се освоји оружје и муниција.“

Величина рејона дејства у непријатељској позадини и њихов значај зависили су од борбених задатака партизанских јединица, јачине непријатељског отпора, богатства дотичног рејона и других услова. Разграничење рејона дејства у позадинском смислу вршено је само онда када је постојала опасност да ће рад позадинских делова једне партизанске јединице негативно утицати на снабдевање и збрињавање суседних партизанских јединица. Овим разграничењем обезбеђивала се планска, правилна и потпуна експлоатација месних средстава, правилан распоред јединица према смештајном капацитету, итд.

Снабдевање, набавка и коришћење месних средстава у току Народноослободилачког рата вршено је претежно децентрализовано, јер су то наметали сами услови под којима су дејствовале партизанске јединице. Снабдевање средствима исхране било је често пута до те мере децентрализовано да су понекад и најмање партизанске јединице припремале јело за себе. Сем тога било је случајева да је месно становништво потпуно преузимало исхрану бораца целе јединице или појединих њених делова. Међутим, овакав начин исхране (по домовима) избегаван је кадгод је било могуће, јер је понекад имао великих недостатака (цепа јединице, умањују борбену готовост, слаби дисциплину, доводи до неоправданих захтева бораца, уноси дезорганизацију у снабдевање, изазива разлике у квалитету и количини хране, итд.). Исто тако било је и таквих случајева да је месно становништво доносило готово јело које се делило борцима у јединици, али је и овај начин избегаван из наведених разлога. Ратна пракса је показала да је најбоље да саме јединице припремају јело од набављених средстава, а тај се начин најчешће и примењивао.

Набавку месних средстава организовали су и углавном извршавали само позадински органи, уз сарадњу са месним органима. На тај начин била је огарантована правилна и планска набавка, а поред тога имао се и сталан увид у материјално стање јединице. Истина, било је веома ретких случајева самовољног конфисковања и реквизирања стоке, животињских намирница, одеће и дру-

гих средстава; самовољног улажења појединих бораца и група у куће становништва; неправилног односа неких снабдевача (интенданата) према другим јединицама које нису имале могућности да се обезбеде због сиромаштва њиховог рејона, итд., али су такви случајеви били увек откривани и исправљани. Месна средства набављена су уз накнаду (за готов новац или разменом), позајмицом или без икакве накнаде (добровољни прилози, конфискације), што је зависило од ситуације и односа становништва према Народноослободилачкој борби. Када се набавка вршила позајмицом или без накнаде, набављач је био обавезан да писмено потврди пријем набављених средстава, без обзира да ли су та средства била својина појединаца или колектива. Исто тако давана су признанице и при преузимању средстава која су се налазила на расположењу и под контролом месних органа, ако су била првенствено намењена за снабдевање месног становништва. Тиме је у исто време била омогућена контрола равномерног и правилног оптерећења месног становништва, саобразно његовим могућностима и дотадашњим услугама.

Приликом набавке месних средстава, месно становништво се скоро увек одазивало и у већем броју него што је било потребно. Има безброј примера из којих се види да је становништво из свих крајева наше земље добровољно давало све што је могло само да би обезбедило живот и борбу наших партизанских јединица и бораца Народноослободилачке војске. На пример, у Хрватском Приморју многи становници су на леђима носили морску воду у планину, кували је и на тај начин добијали со, коју су затим носили у дубину окупиране територије и мењали је за жито и друге намирнице. Па и од тако тешко набављене хране један део су добровољно давали за исхрану јединица.¹⁾ С друге стране, позадински органи били су дужни да оданом становништву укажу сваку материјалну помоћ, јер су партизанске јединице биле једини заштитник од пљачкања окупатора и његових помагача.

Она средства која је запленио и користио непријатељ, а која су била својина наше државе и наших народа, сматрана су као трофејна. Са овим месним средствима и трофејима, као и са непријатељском имовином, првенствено су се подмиривале потребе партизанских јединица, а остатак се предавао месним органима или непосредно становништву на коршићење или чување, или се скривао, а некад и уништавао, што је зависило од особина средстава и конкретне ситуације.

Да би се ометало снабдевање окупатора и домаћих непријатељских формација и да би се што боље снабдевале наше јединице, често су предузимане тзв. економске акције. Оне су обично вршене на места која су се готово стално налазила под окупатором, првенствено са циљем да се набаве жиготне намирнице и остала материјална средства, с тим што су заузета места држана само толико колико је било потребно да се постигне овај циљ. Такве акције

¹⁾ Од многобројних докумената из којих се види шта су све појединци добровољно давали нашој војсци, наводимо потврду Среског н. ослободилачког одбора Гламоч, издату под бр. 304 од 12 јула 1944 године, која гласи:

„Друг Чегар Тодор из села Црни Врх, одушевљени присташа наше Народноослободилачке борбе, пружио је своју помоћ у храни, радној снази и осталим потребама које је изискивала наша борба и то: 2.580 оваца, 25 ком крупне стоке, 3 коња, 1.900 кгр жита, 800 кгр брашна, 1.280 кгр готовог хлеба, 1.900 кгр кромпира, 700 кгр купуса, 85 метара сена, 170 кгр кајмака, 400 кгр сувог меса, 50 кгр сланине, 2.530 литара млека, 1.200 кгр вуне, 5.700 оброка хране, 25 ком врећа, 3 ком биљаца, 30 пари опанака, 4 самара са 6 конопца, 450 радних дана, 200 воловских радних дана, 159 пута у коњским караванима, 16.000 динара, 20 пари чарапа, 30 кгр лоја, 50 ком јаја, и 4 маје.

Наведено је дао, односно пружио помоћ, од дана устанка па до данас. Осим тога дао је у нашу борбу четири своја сина од којих су му два погинула. Старац Чегар, доброд здравља, увек је расположен, али му је једина жеља да дочека ослобођење нашег напаћеног народа, као и да се ово објелодани у нашим новинама, па и у осталој литератури — нека се о њему чита и нека послужи као пример осталима на ослобођеној, па и неослобођеној територији...“

вршила је Десета бригада на подручју Купреса, Трећа војвођанска бригада на подручју Живинице и Пурачића и многе друге јединице. Понекад су вршене посебне акције у циљу добијања веће количине санитетског материјала, као на пример акција која је извршена на Крушевик у децембру 1942 године, са циљем да би се из тамошње апотеке евакуисао потребан санитетски материјал, итд.

Позадински органи су првенствено користили месна, а затим и сопствена транспортна средства за пренос набављених месних средстава до јединица или рејона. Организација транспортовања заплених материјалних средстава вршена је и сопственим и месним транспортним средствима. У том циљу, на пример, пред борбу за освајање неког насељеног места, благовремено су концентрисана потребна транспортна средства ради евакуације месних средстава и трофеја (према раније утврђеном плану и према потребама јединице) у позадину и раније одређена или специјално припремљена места. Такав начин транспортовања примењиван је нарочито у оним случајевима када је после заузимања неког места убрзо после тога претстојало повлачење. Истина, понекад се дешавало да је евакуација заплених материјалних средстава била неправилно организована, тако да су поново падала у непријатељске руке, као на пример приликом евакуације Приједора, када је највећи део материјалних средстава евакуисан у Витловац, а не у Подгрмеч — иако је то било могуће. Због тога је непријатељ за време офанзиве на Козару поново заузео неутрошени део наших средстава. Исто тако, због неблаговремене евакуације огромне количине борбено-техничких и других средстава које су биле заплениле јединице наше 16 дивизије у борби за Лопаре, пале су поново у руке непријатеља.

Иако се партизанске јединице нису никада ослањале само на дотур материјалних средстава (јер су тежиле да и у том погледу буду што независније), ипак су понекад биле принуђене да врше дотур и споља, нарочито у оним случајевима када су дејствовале на сиромашном терену, када није било трофеја, када су се налазиле у тактичком окружењу, итд.

У последњој фази рата западни Савезници вршили су повремено снабдевање неких наших јединица на тај начин што су извесна материјална средства у храни, одећи и оружју спуштали помоћу падобрана или транспортних авиона који су се спуштали на раније припремљене привремене аеродроме. Први начин је био непогоднији од другог, јер су се материјална средства кварила, губила и растурала по терену и што се за прикупљање и транспорт морао користити већи број људства и транспортних средстава. С друге стране, спуштање транспортних авиона имало је и ту предност што су се авиони при повратку могли користити и за евакуацију тешких рањеника и болесника. Међутим, и код једног и другог начина дотура било је потребно да се врши борбено обезбеђење просторије за спуштање материјалних средстава, односно транспортних авиона и да се реше питања смештаја и осигурања вишка дотурених средстава.

Санитетска служба је већином била организована тако да су се могле лечити не само лакше и теже повреде, већ и указивати потребна хируршка помоћ, кадгод се зато располагало стручним кадровима и санитетским средствима. Поред тога, партизанске санитетске установе су увек указивале помоћ и месном становништву које се у многим крајевима једино на њих и ослањало. Приликом напуштања извесне територије лакши рањеници и болесници су се повлачили са јединицама (транспортовани сопственим или месним средствима или су их носили здрави другови), а тежи и неспособни за транспорт смештани су по партизанским болницама, евакуисани ваздушним путем (у току рата овим путем је евакуисано на ослобођену територију и у Италију око 12.600 рањеника и болесника) или остављани на привремено чување код поузданог месног становништва. Ако је ситуација налагала ношени су и овако тешки рањеници и болесници. У том погледу било је светлих примера пожртвовања, јер су и борци и становништво подносили све напоре и тегобе, па и највеће жртве, само да спасу рањенике и болеснике.

Живот и борбена дејства партизанских јединица одвијао се под специјалним и различитим условима, који су уз то били изложени и врло честим

променама, тако да се организација и рад њихових позадинских делова морао стално прилагођавати новоствореним условима. Ако се при том има у виду и честа оскудица у најосновнијим средствима, онда се тек може схватити значај импровизације која је у партизанском ратовању играла врло велику улогу. А пошто ће услови и начин дејства ових јединица и убудуће бити врло различити, то смо мишљења да ће умешна импровизација и сналажљивост позадинских органа у погледу обезбеђења средстава за борбу и живот играти и даље врло важну улогу. Ми у томе имамо драгоцених искустава, стечених у тешкој борби не само са окупатором него и са домаћим непријатељима. Но, то не значи да још за време мира не треба предузимати све могуће мере како у смислу наших и страних искустава, тако и у погледу проналажења нових форми и поступака у раду позадинских органа у евентуалним будућим партизанским акцијама. У сваком случају, требало би водити рачуна о покретљивости, еластичности и сналажљивости тих јединица, а с друге стране и о мирнодопским припремама потребних залиха расејаних по читавој државној територији, које би служиле као материјална база нарочито у почетној фази рата.

При разматрању рада позадинских органа у овоме чланку имали смо у виду и све оне јединице наше регуларне армије које су у извесним условима решавале питање снабдевања и збрињавања на партизански начин (инфилтриране, диверзантске и друге јединице које су оперисале у непријатељској позадини).

U SERIJI SAVREMENIKA „VOJNE BIBLIOTEKE“

Izlazi u martu šesta knjiga:

„Pouke iz rata u Koreji“

OD

KAMILA RUŽERONA

Knjiga tretira stečena iskustva iz oblasti pešadije, tenkova, artiljerije, utvrđivanja, avijacije (lovačke, bombarderske; taktičke, strategiske, transportne) kao i o zajedničkim operacijama svih rodova i vidova oružane sile.

Cena knjige biće oko 200 dinara